

UDK: 81-115

ORCID: 0000-0001-6361-6150

ITALYAN VA O‘ZBEK TILLARIDA EMOTSIONAL FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING TARIXI VA RIVOJI

*Rustamova Malika Muradullayevna,
Samarqand Davlat Chet tillar Instituti, tayanch doktorantura talabasi
E-mail: ciaosamarcanda@gmail.com Telefon: +998 90 603 20 38*

Annotatsiya: Ushbu maqolada italyan va o‘zbek tillarida emotsional frazeologik birliklarning tarixiy rivojini o‘rganiladi. Maqolada, avvalo, emotsional frazeologik birliklar tushunchasi haqida so‘z borib, ularning til va madaniyatdagi o‘rni tahlil etiladi. Italyan va o‘zbek tillarining frazeologik tizimlarida emotsional birliklarning shakllanishi, rivojlanishi va o‘zgarishiga tarixiy, madaniy va ijtimoiy omillar qanday ta’sir qilgani tahlil qilinadi. Shuningdek, italyan va o‘zbek tillaridagi emotsional frazeologik birliklarning o‘xshashliklari va farqlari tadqiq etilib ikki til o‘rtasidagi madaniy aloqalarni yanada chuqurroq tushunishga yo‘l ochadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi, emotsional frazeologik birliklarning rivojlanishini madaniyat va tilshunoslik nuqtai nazaridan o‘rganishdir.

Kalit so‘zlar: emotsional semantika, frazeologik birliklar, madaniyatshunoslik, idiomatik ifodalar, lingvistik tahlil, tarixiy rivojlanish, qiyosiy tahlil, hissiy ifoda.

ИСТОРИЯ И РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ИТАЛЬЯНСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация: В данной статье рассматривается историческое развитие эмоциональных фразеологических единиц в итальянском и узбекском языках. В начале излагается понятие эмоциональных фразеологических единиц и анализируется их роль в языке и культуре. Исследование выявляет, как исторические, культурные и социальные факторы повлияли на формирование, развитие и трансформацию эмоциональных единиц в фразеологических системах итальянского и узбекского языков. Также изучаются сходства и различия эмоциональных фразеологических единиц в этих двух языках, что позволяет глубже понять культурные связи между ними. Основная цель исследования — изучение развития эмоциональных фразеологических единиц с точки зрения культуры и лингвистики.

Ключевые слова: эмоциональная семантика, фразеологические единицы, культурология, идиоматические выражения, лингвистический анализ, историческое развитие, сравнительный анализ, эмоциональное выражение.

HISTORY AND DEVELOPMENT OF EMOTIONAL PHRASEOLOGICAL UNITS IN ITALIAN AND UZBEK LANGUAGES

Annotation: This article examines the historical development of emotional phraseological units in the Italian and Uzbek languages. It begins by discussing the concept of emotional phraseological units and analyzing their role in language and culture. The study explores how historical, cultural, and social factors have influenced the formation, development, and transformation of emotional units in the phraseological systems of the Italian and Uzbek languages. Furthermore, the article investigates the similarities and differences between emotional phraseological units in these two languages, providing deeper insights into cultural connections between them. The primary goal of this research is to study the development of emotional phraseological units from the perspective of culture and linguistics.

Keywords: emotional semantics, phraseological units, cultural studies, idiomatic expressions, linguistic analysis, historical development, comparative analysis, emotional expression.

KIRISH.

Emotsional frazeologik birliklar tillarda inson ruhiy holatini, hissiyotlarini va ichki kechinmalarini ifodalashning ajralmas qismi hisoblanadi. Frazeologizm — bu tilning mustahkam bo‘linmasi bo‘lib, u bir necha so‘zdan tashkil topib, o‘ziga xos ma’no hosil qiladi. Emotsional frazeologik birliklar, o‘z navbatida, kishilarning ruhiy holati, hissiy tajribalari va ichki dunyosini ifodalovchi frazeologik elementlardir. Ushbu birliklar, faqatgina til o‘zligini saqlab qolmasdan, balki milliy madaniyat, tarix, urf-odatlar va insoniyatning umumiy kechinmalarini aks ettiradi. Bu maqolada italyan va o‘zbek tillarida emotsional frazeologik birliklarning tarixi va rivojlanishi o‘rganiladi.

Emotsional frazeologik birliklarning rivojlanishi va shakllanishi ko‘plab omillarga bog‘liq. Birinchi navbatda, ular til va madaniyatning o‘zaro aloqasida muhim ro‘l o‘ynaydi. Har bir xalqning tarixiy rivojlanishi, urf-odatlari, adabiyoti va kundalik hayoti tilda aks etadi. Italyan va o‘zbek tillari, o‘zining boy tarixiy va madaniy merosiga ega bo‘lgan tillar sifatida, o‘ziga xos emotsional frazeologik birliklarni shakllantirgan. Italyan tili, asosan, Yevropa madaniyati va Renessans davri ta’sirida rivojlanib, katta adabiy merosga ega. O‘zbek tili esa, Sharq va Markaziy Osiyo madaniyatlarining sintezi sifatida, milliy va ijtimoiy aloqalar orqali o‘z emotsional frazeologiyasini rivojlantirgan.

O‘zbek va italyan tillaridagi emotsional frazeologik birliklarni solishtirish, ikki xalqning til va madaniyati o‘rtasidagi aloqalarni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Har ikkala tilda ham, emotsional frazeologik birliklar faqatgina tilning ifoda vositasi sifatida ishlatilmaydi, balki

ular o‘sha tildagi xalqning hissiy holatlari, e‘tiqodlari va qadriyatlari haqida ma‘lumot beradi. Masalan, italyan tilida “avere il cuore in mano” (yuragi qo‘lida) degan frazeologizm odamning samimiyligini, ochiqligini anglatadi. O‘zbek tilida esa “bag‘ri keng” yoki “ochiq ko‘ngil” iboralari insonning mehribonligini, samimiyligini ifodalaydi. Ushbu frazeologik birliklarning shakllanishi, ularning kelib chiqishi va ishlatilishi har ikki tilda turlicha bo‘lishi mumkin, ammo ularning ma‘nosi o‘xshash bo‘lishi mumkin.

Emotsional frazeologik birliklarning rivojlanishi tildagi o‘zgarishlarni, yangi til o‘zlashmalarini va ijtimoiy-madaniy kontekstlarni hisobga olgan holda amalga oshadi. Italyan tilidagi emotsional frazeologik birliklar, ko‘pincha Yevropa madaniyatining klassik an‘analari bilan bog‘liq bo‘lsa, o‘zbek tilidagi birliklar, asosan, turkiy xalqning qadimiy an‘analari va islom dinining ta‘siri ostida rivojlanib kelgan. Har ikkala tildagi emotsional frazeologik birliklarning o‘xshashligi, shuningdek, farqlari, tilshunoslik va madaniyatshunoslik tadqiqotlari uchun katta qiziqish uyg‘otadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

Emotsional frazeologik birliklar tilshunoslikda muhim tadqiqot mavzusidir, chunki ular tilning psixologik, madaniy va ijtimoiy jihatlaridan xabardor bo‘lishni ta‘minlaydi. Ularning tarixiy va madaniy rivojlanishini o‘rganish, tilshunoslarga til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash imkonini beradi.

Xalqaro tilshunoslikda frazeologik birliklarning ta‘rifi va ularning tilda tutgan o‘rni haqidagi dastlabki tadqiqotlar 19-asrga borib taqaladi. Eng muhim ishlar orasida *Lyons* tomonidan yozilgan *Semantics* kitobi mavjud. U frazeologizm va emotsional frazeologik birliklar orasidagi farqni tahlil qiladi va bu birliklarning lingvistik va psixologik jihatlarini o‘rganadi. Shuningdek, *Aitchison* o‘zining *Words in the Mind* kitobida frazeologik birliklarning psixolingvistik jihatlarini haqida muhim tahlillarni keltiradi.[1] Bu asarlarda, frazeologizmning lingvistik tizimdagi o‘rni va uning psixologik asoslari, jumladan, emotsional frazeologik birliklar tahlil qilinadi.

O‘zbek tilidagi emotsional frazeologik birliklar haqidagi dastlabki tadqiqotlar 20-asrning o‘rtalariga to‘g‘ri keladi. *Obruyeva* o‘zining *Frazeologiyaning dolzarblik masalalari* qo‘llanmasida frazeologik birliklarning tilda qanday shakllanishi va rivojlanishini batafsil tahlil qiladi. Obruyevaning fikriga ko‘ra, o‘zbek tilidagi emotsional frazeologik birliklar milliy madaniyat va urf-odatlarining aksidir, shuning uchun ular tildagi ijtimoiy kontekst bilan chambarchas bog‘liq.[6]

Italyan tilidagi emotsional frazeologik birliklarni o‘rganish bo‘yicha yetakchi ishlar *Picchi* (2001) tomonidan yozilgan *Linguistica e cultura italiana* asarida keltirilgan. *Picchi* italyan tilidagi frazeologizm va emotsional birliklarni, ularning madaniy ildizlarini tahlil qiladi va bularning tilga va madaniyatga ta‘sirini ko‘rsatadi.[7] Italyan tilidagi frazeologizmga oid boshqa tadqiqotlarda esa, ularning ijtimoiy va psixologik jihatlarini, ayniqsa, emotsional frazeologik birliklarning o‘rni ko‘rsatiladi.

Bu tadqiqotlarning hammasi, frazeologik birliklarning tillar o‘rtasidagi o‘xshashliklar va farqlarni aniqlashda, shuningdek, ularning madaniyatlar bilan bog‘liqligini tushunishda asosiy bilimlarni taqdim etadi. Hozirgi tadqiqot esa, o‘zbek va italyan tillaridagi emotsional frazeologik birliklarning tarixi va rivojlanishini tahlil qilib, ularning til va madaniyatdagi o‘rni haqida yangi nuqtai nazarlarni taklif etadi.

Ushbu tadqiqotda italyan va o‘zbek tillaridagi emotsional frazeologik birliklarning tarixi, rivojlanishi va madaniy ahamiyatini o‘rganish uchun qiyosiy va tahliliy yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi har ikki tildagi emotsional frazeologik birliklarning o‘xshashliklari va farqlarini aniqlash hamda ularning madaniy va tarixiy asoslarini tahlil qilishdir. Avvalo, lingvistik taqqoslash usuli orqali italyan va o‘zbek tillaridagi ushbu til birliklarning tilshunoslik va semantik xususiyatlari o‘rganildi. Ushbu yondashuv yordamida birliklarning har ikkala tilda qanday ma‘no yuklashi va qanday til vositalari orqali ifodalanishi tahlil qilindi. Qolaversa, lingvistik-madaniy yondashuv birliklarning madaniy kontekstini chuqurroq o‘rganishga imkon berdi. Bu usul orqali frazeologik birliklar xalqning psixologik holati va hissiyotlarini qanday aks ettirishi, ularning madaniy ildizlari va qadriyatlar bilan bog‘liqligi aniqlandi. Tarixiy tahlil esa, birliklarning shakllanishida tarixiy voqealar, adabiy an‘analar va madaniy ta’sirlar qanday ro‘l o‘ynaganini ko‘rsatdi. Shuningdek, korpus tahlili qo‘llanilib, har ikkala tildagi adabiyotlar, suhbatlar va yozma manbalardan eng ko‘p ishlatiladigan birliklar aniqlandi. Bu esa, ularning amaliy qo‘llanilishi va ularning tildagi o‘rni haqida batafsil tasavvur berdi. Ushbu metodologik yondashuvlarning uyg‘unlashuvi, til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni hamda emotsional ifodaning frazeologik birliklar orqali qanday aks ettirilishini chuqur tahlil qilish imkonini yaratdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

Italyan va o‘zbek tillaridagi emotsional frazeologik birliklar tahlili madaniy qadriyatlar, tarixiy kontekstlar va hissiy holatlarni ifodalashda tilning naqadar boy ekanligini ko‘rsatdi. Har ikki til o‘ziga xos usullar bilan ushbu birliklardan foydalanib, o‘z xalqining ichki dunyosi va madaniy xususiyatlarini aks ettiradi.

Semantik tahlil shuni ko‘rsatadiki, har ikki til metaforalar, o‘xshatishlar va idiomatik ifodalardan keng foydalanadi. Ammo bu iboralarining o‘ziga xosligi ularning madaniy konteksti bilan chambarchas bog‘liq. Misol uchun, o‘zbek tilida ko‘p hollarda qishloq hayoti va tabiatga oid iboralar keng tarqalgan, masalan, “ko‘nglida kiri yo‘q” (to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjimada: “oq ko‘ngilli”), bu halollik va samimiylilikni anglatadi. Bu o‘zbek madaniyatining agrar hayot tarzidan kelib chiqqan. Italyan tilidagi iboralar ko‘pincha tarixiy va badiiy an‘analar bilan bog‘liq, masalan, “avere il cuore d’oro” (to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjimada: “oltin yurak”), bu ham xuddi halollikni anglatadi, lekin italyan tilida bu ibora ko‘pincha boy madaniy merosga asoslangan.[7]

Tadqiqot davomida adabiyotlar, maqollar va kundalik suhbatlardan olingan ma‘lumotlarga asoslangan korpus tahlili o‘tkazildi.

Til	IBORA	To‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjimasi	Ma‘nosi

O‘zbek	ko‘ngli ochiq	ochiq ko‘ngilli	saxiy va samimiy
O‘zbek	bag‘ri tosh	tosh yurak	berahm
Italyan	avere la pelle d’oca	g‘oz terisini olish	hayajon yoki qo‘rqish
Italyan	essere al settimo cielo	ettinchi osmonda bo‘lish	juda baxtli bo‘lish

Yuqoridagi jadvaldan ko‘rinib turibdiki, har ikki til hissiyotlarni ifodalash uchun metaforik tasvirlardan foydalansa-da, ularni shakllantirishda madaniy farqlar yaqqol seziladi.

Iboralarning tarixiy rivojlanishi tilning umumiy o‘zgarish jarayonlarini aks ettiradi. O‘zbek tilida ko‘plab iboralar xalq og‘zaki ijodiyotidan va maqollardan olingan. Masalan, “ko‘ngli toza” (toza ko‘ngilli) kabi iboralar axloqiy o‘git va hayotiy saboqlarga asoslangan. Italyan tilida esa Uyg‘onish davri (Renessans) katta ta’sir ko‘rsatgan bo‘lib, san’at, falsafa va adabiyot tildagi frazeologik birliklarni shakllantirishda asosiy o‘rin tutgan.

Har ikkala tildagi iboralar qanchadir miqdorda milliy o‘zlikni ifodalaydi. Masalan, o‘zbek tilidagi tabiatga oid metaforalar xalqning tabiat bilan uyg‘unlikda yashash tamoyillarini ko‘rsatsa, italyan tilida tarixiy va badiiy obrazlarning ustunligi ushbu xalqning tarix va san’atga qanchalik katta ahamiyat berishini aks ettiradi.[1] Iboralar orqali xalqning psixologik xususiyatlarini ham kuzatish mumkin. Masalan, o‘zbek tilidagi “ko‘ngil qo‘ygan” (ko‘ngil bergan) iborasi insonning mehr-muhabbatini, maqsadga erishish istagini ifodalaydi. Italyan tilida esa “portare il cuore in ma’no” (yuragini qo‘liga olib yurmoq) kabi iboralar ochiqlik va hissiy ifodaviylikni aks ettiradi. Bundan ko‘rinadiki ikki xalq madaniyatining kollektivizm (o‘zbek) va individualizm (italyan) tamoyillariga asoslanganligini ko‘rsatadi.[2]

Emotsional frazeologik birliklarni tarjima qilishda madaniy o‘ziga xoslik sababli qiyinchiliklar yuzaga keladi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima ko‘pincha asl ifodaning butun hissiy va madaniy ma’nosini to‘liq aks ettira olmasligi mumkin. Misol uchun, o‘zbekcha “ko‘zi to‘q” iborasi o‘zbekcha madaniyatda ham ruhiy, ham jismoniy qoniqishni anglatadi. Bu italyan tilida oddiy so‘z bilan tushuntirilmasa, to‘g‘ri ifodalanmaydi. Italyancha “fare una bella figura” iborasi esa, “chiroyli taassurot qoldirish” degan ma’noni anglatadi va jamiyatda o‘zini ko‘rsatish qanchalik muhimligini bildiradi. Buni o‘zbek tilida oddiy tarjima qilish qiyin.

Iboralar ijtimoiy muloqotda hissiy aloqani o‘rnatish va madaniy o‘zlikni ifodalash vositasi sifatida xizmat qilishi mumkin. Masalan, o‘zbek tilida “yurak bag‘ri ezildi” iborasi chuqur hamdardlikni bildiradi. Italyan tilida esa “mi hai spezzato il cuore” (yuragimni sindirding) iborasi xuddi shunday ma’noni bildiradi. Iboralarning genderga oid xususiyatlari ham kuzatiladi. Masalan, o‘zbek madaniyatida ayollar ko‘proq g‘amxo‘rlik va mehrni ifodalaydigan iboralardan (“ko‘ngil qo‘ygan”) foydalanadi. Erkaklar esa kuch va chidamlilikni aks ettiradigan iboralarni (“sher yurak”) afzal ko‘radilar. Italyan tilida ham ayollar “cuore dolce” (shirin yurak) kabi ifodalarni, erkaklar esa “cuore duro” (qattiq yurak) kabi iboralarni ko‘proq ishlatadi.[3]

Tadqiqot natijalari iboralarning tilshunoslikdagi boy fenomen ekanligini ko‘rsatadi. Ushbu iboralarni o‘rganish orqali tilshunoslar va madaniyatshunoslar xalq qadriyatlari, hissiyotlari va dunyoqarashlari haqida chuqurroq tushunchaga ega bo‘lishlari mumkin. Shuningdek, ushbu iboralar til, tarix va milliy o‘zlikni birlashtiruvchi ko‘prik vazifasini bajaradi. Italyan va o‘zbek

tillaridagi emotsional frazeologik birliklar nafaqat hissiy ifoda vositasi, balki madaniy va tarixiy o‘zlikni aks ettiruvchi vosita sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Har ikkala til bir xil lingvistik mexanizmlardan foydalanar ekan, ularning madaniy va tarixiy konteksti ularni shakllantirish va qabul qilishda katta ro‘l o‘ynaydi. Kelgusida ushbu tadqiqotni boshqa tillarni ham qamrab olgan holda kengaytirish va globalizatsiyaning tilning ushbu birliklarga ta‘sirini o‘rganish mumkin.

XULOSA.

Italyan va o‘zbek tillaridagi emotsional frazeologik birliklarni o‘rganish orqali til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligi, ularning xalq hissiyotlari, qadriyatlari va dunyoqarashlarini aks ettirishi yana bir bor tasdiqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, har ikki til hissiy ma’nolarni ifodalash uchun boy va xilma-xil frazeologik tizimga ega bo‘lib, ular ko‘pincha xalqning tarixiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishiga asoslangan. Ushbu frazeologik birliklarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, ular xalqning ijtimoiy munosabatlari va hissiy holatlarini ifodalash bilan birga, lingvistik madaniyatning bir qismi sifatida milliy o‘zlikni aks ettiradi. Bundan tashqari, har ikkala tilda iboralar shaxslararo muloqotda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi, ular insonlar o‘rtasida hissiy aloqalarni o‘rnatishga va mustahkamlashga yordam beradi.

Tadqiqot jarayonida iboralarni tarjima qilishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar ham muhokama qilindi. Buning sababi, har bir tilning o‘ziga xos madaniy va kontekstual xususiyatlari bo‘lib, ular to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilish jarayonida yo‘qolib ketishi mumkin. Shu sababli tarjimonlar va lingvistik tadqiqotchilar ushbu birliklarning ma’nosini va hissiy yukini to‘g‘ri talqin qilish uchun chuqur madaniy bilimga ega bo‘lishi lozim. Kelgusida ushbu mavzu bo‘yicha boshqa tillar va madaniyatlar bilan qiyosiy tahlil o‘tkazish, shuningdek, globalizatsiya jarayonining frazeologik birliklarga ta‘sirini o‘rganish ham dolzarb masalalardan biridir.

REFERENCES.

1. Aitchison, J. Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon. – Oxford: Blackwell Publishing, 2003. – 278 bet.
2. Hofstede, G. Culture’s Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations. – Los Angeles: Sage Publications, 2001. – 616 bet.
3. Lyons, J. Semantics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977. – 897 bet.
4. Norov, I., Matmuratova, M. O‘zbek frazeologiyasining o‘rganilish tarixi. – IJRS, 2024. – Jild 2, 11-18 bet.
5. Nurmammedov, Y. Frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari. – Samarqand: SamDU, 2021. – 136 bet.
6. Obruyeva, G. X. Frazeologiyaning dolzarb masalalari. – Samarqand: SamDCHTI, 2023. – bet.
7. Picchi, G. Linguistica e cultura italiana. – Milano: Mondadori, 2001. – 312 bet.

8. Rahimova, M., Muhammadqodirova, F. O‘zbek tilida milliy xarakter bilan bog‘liq iboralarning lingvokulturologik tadqiqi. – Society and Innovations, 2022. – Jild 3, №2. – 412-415 bet. – DOI: 10.47689/2181-1415-vol3-iss2-pp412-415.
9. Rahmatullayev, Sh., Mahmudov, N., Xolmanova, Z., O‘razova, I., Rixsiyeva, K. O‘zbek tili frazeologik lug‘ati. – Toshkent: G‘ofur G‘ulom, 2022. – 636 bet.